2026

Course Code - MASSC402

Course Name- *संसकृतालङ्कारशास्त्रम्***5**

Full Marks : 80

Time : 3 Hours

(The figures in the margin indicate full marks for the questions)

अधस्तनानां लघूत्तराणि प्रदेयानि- **1x10=1**

1. ध्वनिसिद्धान्तस्य प्रमुखाचार्यः कोऽस्ति **?**
2. काव्यादर्शःकस्य कृतिः **?**
3. 'रीतिरात्माकाव्यस्य'इति कस्योक्तिः**?**
4. औचित्यविचारचर्चा इति ग्रन्थोऽयं केन प्रणीतः **?**
5. तात्पर्यार्थ**:** कैः स्वीकृयते**?**
6. वाचकस्य किं लक्षणम् **?**
7. लक्षणलक्षणाया**:** किं लक्षणम् **?**
8. उपचारेणामिश्रिता का लक्षणा **?**
9. काव्यप्रकाशस्य अष्टमोल्लासस्य नाम किम् **?**
10. कस्मिन्गुणे दीर्घसमासाः भवेयुः **?**

यथानिर्देशं समाधेयम्- (पञ्चप्रश्नाः)

11. काव्यस्यात्मा ध्वनि**:** । (व्याख्या विधेया)
12. विभावानुभावव्यभिचारिसंयोगाद्रसनिष्पत्ति**:** । (व्याख्या विधेया)
13. अभिधा (टिप्पणी देया)
14. अभिधामूला व्यञ्जना (टिप्पणी देया)
15. प्रसादगुणव्यञ्जकाः (टिप्पणी देया)

16. तात्पर्यार्थः (टिप्पणी देया)

17. ओजोव्यञ्जकाः (टिप्पणी देया)

निम्नोक्तेषु चतुर्णामुत्तरं देयम्-

18. काव्यस्वरूपं संस्कृतालङ्कारशास्त्रदिशा समालोच्यताम् **?**

19. वक्रोक्तिसम्प्रदायस्य प्रमुखसिद्धान्ताः प्रतिपादनीयाः **?**

20. लक्षणायाः स्वरूपं व्याख्याय लक्षणामूलाव्यञ्जनायाःविषये एको लेख प्रस्तोतव्यः।

21. शुद्धा-गौणीलक्षणयोः स्वरूपं सभेदं सोदाहरणञ्च विवेचनीयम् ।

22. ‘‘माधुर्योजःप्रसादाख्यास्त्रयस्ते न पुनर्दश ’’- आलोच्यताम्।

23. गुणालङ्कारयोर्लक्षणे विलिख्य तयोर्भेदाः निरूपणीयाः।

****

NUMBER OF UNIT	COURSE CODE	SUBJECT TITLE	QUESTION MARK	SL NO
1 TO 4	MASSC 401	**संस्कृतनाट्यतत्त्वम्**	1	1
			1	2
			1	3
			1	4
			1	5
			1	6
			1	7
			1	8
			1	9
			1	10
			1	11
			1	12
			1	13
			1	14
			1	15
			1	16

			1	17
			1	18
			1	19
			1	20
			1	21
			1	22
			1	23
			1	24
			1	25
			1	26
			1	27
			1	28
			1	39
			1	30
			1	31
			1	32
			1	33
			1	34
			1	35
			1	36

			1	37
			1	38
			1	39
			1	40
			1	41
			1	42
			1	43
			1	44
			1	45
			1	46
			1	47
			1	48
			1	49
			1	50
			6	1
			6	2
			6	3

			6	3
			6	4
			6	5
			6	6
			6	7
			6	8
			6	9
			6	10
			6	11
			6	12
			6	13

			6	13
			6	14
			6	15
			6	16
			6	17
			6	18
			6	19
			6	20
			6	21
			6	22

			6	23
			6	24
			6	25
			6	26
			6	27
			6	28
			6	29
			6	30
			10	1
			10	2
			10	3

			10	4
			10	5
			10	6
			10	7
			10	8
			10	9
			10	10
			10	11
			10	12
			10	13
			10	14
			10	15
			10	16
			10	17
			10	18
			10	19
			10	20
			10	21
			10	22
			10	23

			10	24
			10	25
			10	26
			10	27
			10	28
			10	29
			10	30
			10	31

DEPARTMENT OF SANAKRIT SAHITYA
PROGRAMME: MASTER OF ARTS
SEMESTER: IV SEMSETER

QUESTION
SHORT QUESTION
. प्राचीनभारतीयललितकलायाःविश्वकोशरूपेण किं चिह्नितमासीत् ?
. रौद्ररसस्य स्थायिभावः कोऽस्ति ?
. कति वृत्तयः सन्ति अभिनयाय नाट्यशास्त्रे ?
. वाचिकव्यापारे का नाम वृत्तिः प्रयुज्यते ?
. ब्रह्मा कस्मात् वेदात् गीतं स्वीकृतवान् ?
. षट्सहस्रीकारः कोऽस्ति ?
. ब्रह्मा कस्मात् वेदात् रसं गृहीतवान् ?
. नाट्यशास्त्रस्य प्रथमाध्यायस्य नाम किमस्ति ?
. नाट्यशास्त्रस्य कस्यचित् टीकाकारस्य नाम लिखत ?
. नाट्यशास्त्रस्य अपरं नाम किम् ?
. नाट्यमण्डपस्य भूमौ शुक्लं सूत्रं कस्मिन् नक्षत्रे प्रसारयेत् ?
. न तज्ज्ञानं न तच्छिल्पं न सा ....न सा कला । (रिक्तस्थानं पूरयतु)
. नासौ--------- न तत्कर्म नाट्येऽस्मिन् यन्न दृश्यते ॥ (रिक्तस्थानं पूरयतु)
. इन्द्रस्य अपरं नाम किम् ?
. कस्य आज्ञया भरतमुनिः बृहत्कलेवरं नाट्यशास्त्रं निर्मितवान् ?
. ब्रह्मसूत्रस्य प्रणेता कोऽस्ति ?

. अभिनवगुप्तस्य मतानुसारं वृत्तेः लक्षणं किमस्ति ?
. नाट्यशास्त्रे कस्य स्तुतिः दृश्यते ?
. नाट्यशास्त्रे कति अध्यायाः सन्ति ?
. कति नाट्यवृत्तयः ?
. ब्रह्मदेवस्य अपरं नाम किम् ?
. भरतस्य कति पुत्राः आसन् ?
. नाट्यगृहस्य कति प्रकाराः दृश्यन्ते ?
. नाट्यगृहे भूमेः परीक्षणम् आवश्यकं वा ?
. नाट्यशास्त्रस्य भाष्यकारः कः ?
. अभिनवगुप्तस्य नाट्यशास्त्रस्य भाष्यस्य नाम किम् ?
. नाट्यशास्त्रस्य प्रणेता कोऽस्ति ?
. दशरूपकस्य प्रणेता कोऽस्ति ?
. दशरूपकप्रणेतुः धनञ्जयस्य जन्म कदा कुत्राभूत् ?
. धनञ्जयस्य पितुर्नाम किमस्ति ?
. महाकविधनञ्जयः कस्य राज्ञः राजकविरासीत्?
. दशरूपके धनञ्जयकृतकारिकासङ्ख्या का वर्तते?
. दशरूपके धनञ्जयस्य परिचयात्मकः श्लोकः कः?
. धनञ्जयमतेन रूपकस्य कति भेदाः?
. नृत्यस्य धनञ्जयाभिमतं लक्षणं किम्?
. नृत्तस्य धनञ्जयाभिमतं स्वरूपमुपस्थापयत।

. दशरूपकसम्मतं नृत्यनृत्तयोर्भेदं प्रतिपादयत?
. रूपकाणां भेदकतत्त्वानि कानि ?
. वस्तुनः स्वरूपोदाहरणं निरूपयत?
. आधिकारिकस्य किं लक्षणम्?
. प्रासङ्गिककथायाःकिं लक्षणम्?
. प्रासङ्गिकस्य कति भेदाः भवन्ति ?
. पताकास्थानकस्य किं लक्षणम्?
. धनञ्जयेनेतिवृत्तस्य किं फलं प्रतिपादितम् ?
. अर्थप्रकृतयःकति ?
. कार्यस्य कति अवस्थाः भवन्ति?
. सन्धयः कति भवन्ति ?
. मुखसन्धेः किं लक्षणम् ?
. अर्थोपक्षेपकाः कति भवन्ति?
. नायकस्य कति भेदाः भवन्ति?
SHORT NOTE
.   कुशला ये विदग्धाश्चजितश्रमाः।
तेष्वयं नाट्यसंज्ञो हि वेदः सङ्क्राम्यतां त्वया ॥
.   न तज्ज्ञानं न तच्छिल्पं न सा विद्या न सा कला।
नासौ योगो न तत्कर्म नाट्येऽस्मिन् यत्र दृश्यते ॥
.   इह प्रेक्षागृहं दृष्ट्वा धीमता विश्वकर्मणा।

त्रिविधः सन्निवेशश्च शास्त्रतः परिकल्पितः ॥
.   न वेदव्यवहारोऽयं संश्राव्यः शूद्रजातिषु ।
तस्मात्सृजापरं वेदं पञ्चमं सार्ववर्णिकम् ॥
.   सर्वशास्त्रार्थसम्पन्नं सर्वशिल्पप्रवर्तकम् ।
नाट्याख्यं पञ्चमं वेदं सेतिहासं करोम्यहम् ॥
.   श्रूयतां तद्यथा यत्र कर्तव्यो नाट्यमण्डपः ।
तस्य वास्तु च पूजा च यथायोज्या प्रयत्नतः॥
.   एवमस्त्विति तानुक्त्वा देवराजं विसृज्य च ।
संस्मार चतुरो वेदान् योगमास्थाय तत्ववित् ॥
.   आज्ञापितो विदित्वाहं नाट्यवेदं पितामहात् ।
पुत्रानध्यापयामास प्रयोगं चापि तत्वतः ॥
.   देवानां भवनं ज्येष्ठं नृपाणां मध्यमं भवेत् ।
शेषानां प्रकृतीनां तु कनीयः संविधीयते ॥
.   उत्पाद्य नाट्यवेदं तु ब्रह्मोवाच सुरेश्वरम् ।
इतिहासो मया सृष्टः स सुरेषु नियुज्यताम् ॥
.   अपूजयित्वा रङ्गन्तु यः प्रेक्षां कल्पयिष्यति।
निष्फलं तस्य तज्ज्ञानं तिर्यग्योनिश्च यास्यति ॥
.   भूमेर्विभागं पूर्वं तु परीक्षेत् प्रयोजकः ।
ततो वास्तुप्रमाणेन प्रारभेत्शुभेच्छया॥
.   ग्राम्यधर्मे प्रवृत्ते तु कामलोभवशं गते ।

ईर्ष्याक्रोधादिसम्मूदे लोके सुखितदुःखिते ॥
.   प्रेक्षागृहाणां सर्वेषां प्रशस्तं मध्यमं स्मृतम् ।
तत्र पाठ्यं च गेयं च सुखश्राव्यतरं भवेत् ॥
.   आज्ञापितो विदित्वाहं नाट्यवेदं पितामहात् ।
पुत्रानध्यापयामास प्रयोगं चापि तत्वतः ॥
.   वेदोपवेदैः सम्बद्धो नाट्यवेदो महात्मना ।
एवं भगवता सृष्टो ब्रह्मणा सर्ववेदिना ॥
.   समाप्तजप्यं व्रतिनं स्वसुतैः परिवारितम् ।
अनध्याये कदाचितु भरतं नाट्यकोविदम् ॥
.   प्रेक्षागृहाणां सर्वेषां प्रशस्तं मध्यमं स्मृतम् ।
.   दशरूपानुकारेण यस्य माद्यन्ति भावकाः ।
नमःसर्वविदे तस्मै विष्णवे भरताय च ॥ २ ॥
.   कस्यचिदेव कदाचिद्दयया विषयं सरस्वतीविदुषः ।
घटयति कमपितमन्यो व्रजति जनो येन वैदग्धीम् ॥ ३ ॥
.   उद्धृत्योद्धृत्य सारं यमखिलनिगमान्नाट्यवेदं विरिञ्चि-
श्चक्रे यस्य प्रयोगं मुनिरपिभरतस्ताण्डवं नीलकण्ठः ।
शर्वाणी लास्यमस्य प्रतिपदमपरंलक्ष्मकःकर्तुमीष्टे
नाट्यानां किं तु किंचित्प्रगुणरचनया लक्षणं संक्षिपामि ॥४॥
.   व्याकीर्णे मन्दबुद्धीनां जायते मतिविभ्रमः ।
तस्यार्थस्तत्पदैस्तेन संक्षिप्य क्रियतेऽञ्जसा ॥ ५ ॥

. आनन्दनिस्यन्दिषु रूपकेषु व्युत्पत्तिमात्रं फलमल्पबुद्धिः ।
योऽपीतिहासादिवदाहसाधुस्तस्मै नमःस्वादुपराङ्मुखाय ॥॥
. नाटकं सप्रकरणं भाणःप्रहसनं डिमः ।
व्यायोगसमवकारौ वीथ्यङ्केहामृगा इति ॥ ८॥
. मधुरोद्धतभेदेन तद्द्वयं द्विविधं पुनः ।
लास्यताण्डवरूपेण नाटकाद्युपकारकम् ॥ १० ॥
. अधिकारःफलस्वाम्यमधिकारीचतत्प्रभुः ।
तन्निर्वृत्तमभिव्यापिवृत्तं स्यादाधिकारिकम् ॥ १२॥
. प्रस्तुतागन्तुभावस्य वस्तुतोऽन्योक्तिसूचकम् ।
पताकास्यानकं तुल्यसंविधानविशेषणम् ॥ १४ ॥
. प्रख्यातोत्पाद्यमिश्रत्वभेदा त्रेधापि तत् त्रिधा ।
प्रख्यातमितिहासादेरुत्पाद्यं कविकल्पितम् ॥ १५ ॥
. बीजविन्दुपताकाख्यप्रकरीकार्यलक्षणाः ।
अर्थप्रकृतयःपश्चता एताःपरिकीर्तिताः ॥ १८ ॥
. अवस्थाःपञ्चकार्यस्य प्रारब्धस्य फलार्थिभिः ।
आरम्भयत्नप्राप्त्याशानियताप्तिफलागमाः ॥ १९ ॥
LONG QUESTION
. संस्कृतालंकारशास्त्रे भरतमुने: नाट्यशास्त्रस्य अवदानं विचार्यताम्।
. नाट्यशास्त्रस्य प्रथमाध्यायस्य कथावस्तु समासेन सरलसुरगिरा उपस्थाप्यताम्।
. भारतीयनाट्यशालाया: निर्माणप्रक्रिया नाट्यशास्त्रदिशा आलोचनीया ।

.   नाट्यशास्त्रस्य स्वरूपं प्रतिपाद्यविषयञ्च उपस्थाप्यताम्।
.   रङ्गशालायाः स्तम्भस्थापनकार्यं नाट्यशास्त्रानुसारेण प्रतिपादयत।
.   भारतवर्षस्य सांस्कृतिकपरम्परायाः संग्रहालयत्वेन नाट्यशास्त्रम् उपस्थाप्यताम्।
.   नाट्यशास्त्रस्य द्वितीयेऽध्याये उपलभ्यमानं प्रेक्षागृहस्य प्रकारं लक्षणञ्च लिख्येताम्।
.   नाट्यशास्त्रानुसारेण नाटकस्य प्रयोजनं समासेन उपस्थाप्यताम्।
.   नाट्यशास्त्रक्तोदिशा नाट्योत्पत्तेः विवरणं प्रदेयम्।
.   नाट्यशास्त्रमनुसृत्य नाट्यमण्डपं कतिविधं भवति समासेन उपस्थाप्यताम्।
.   नाट्यशास्त्रे नाट्यमण्डपस्य रक्षणविषये किमुक्तं भवति संक्षेपेण लिख्यताम्।
.   नाटकस्य प्रयोजनं सम्यक् प्रतिपाद्यताम् ।
.   विघ्नेभ्यः नाटकरक्षणाय के के देवाः नियुक्ताः भवन्ति ?
. नाट्यशास्त्रस्य रचना कदा केन च कृता ?इतिसम्यग्विवेचनीयम्।
. दशरूपककारस्य धनञ्जयस्य परिचयो देयः।
. नाटयरूपरूपकानां स्वरूपं प्रतिपाद्य, तेषु परस्परं को भेदः? इति प्रतिपादयत।
. नृत्यनृत्तयोर्भेदो दशरूपकदिशा सयुक्तिकं विवेचयत।
. नाट्यनृत्ययोर्भेदःप्रतिपादनीयः।
. सोदाहरणं वस्तुनःस्वरूपं निरूपयत
. पताकास्थानकस्य परिचयो देयः।
. सोदाहरणम् अर्थप्रकृतयःविवेचनीयाः।
. पञ्चावस्थाःसयुक्तिकं प्रतिपादनीयाः।
. अवस्थाऽर्थप्रकृतयोर्भेदःसयुक्तिकं विवेचनीयः।

. सन्धेःसामान्यं लक्षणं तद्भेदाश्च प्रतिपादनीयाः ।
. भेदप्रदर्शनपुरःसरं सोदाहरणं मुखसन्धिःविवेचनीया ।
. भेदप्रदर्शनपुरःसरं सोदाहरणं प्रतिमुखसन्धिःविवेचनीया ।
. भेदप्रदर्शनपुरसरं सोदाहरणं गर्भसन्धिःविवेचनीया ।
. भेदप्रदर्शनपुरःसरं सोदाहरणम् अवमशंसन्धिः (विमर्शसन्धिः)व्याख्येया ।
. भेदप्रदर्शनपुरःसरं सोदाहरणं निर्वहण(उपसंहृति) सन्धिःविवेचनीया ।
. अर्थोपक्षेपकाःके ? तेषां स्वरूपं सोदाहरणं प्रतिपादनीयम् ।
. सन्ध्यङ्गप्रयोजनानि वर्णयत ।